

Casa Museu Azorín. Dalt, vestíbul a través de l'espill. A la dreta, el divan per a escriptures i lectures horitzontals. A sobre, el finestró per on menjava el renegat familiar.

don Vicent Blasco Ibáñez, on no va devaluar el pseudònim d'Ahrimán, el déu del mal. La insurrecció sintaxi de Josep Martínez Ruiz va fer conservar Blasco Ibáñez, el qual va prescindir ràpidament de la "pluma diabòlica" del col·laborador de Monòver. Després d'aquesta nova frustració, va aconseguir de responsabilitzar-se per poc temps de la crítica teatral en el diari republicà *El Mercantil Valenciano*. Segons com, Madrid es feia inevitable.

Durant les vacances retorna a Monòver i freqüenta el Casino, màxim símbol de la burgesia de l'època («Los señores de la ciudad se reúnen en un Casino rodeado de un diminuto y ameno jardín; los trabajadores de la tierra disponen de algunos cafetines, botillerías o alajerías.»), on comença a ser mal vist per les seues actituds revolucionàries. El Casino de Monòver fou fundat en 1880 –tenia set anys Azorín– i el seu

naixement va ser molt més que una mera fundació. «Se fusionan en uno los dos círculos que existían en Monóvar; representa esa fusión un acto de confraternidad ciudadana; hombres de todos los partidos forman la nueva sociedad. Son emitidas acciones modestas. Se levanta el Casino en las lindes del pueblo, entre pueblo y campo. Uno de los fundadores, don Isidro Martínez Soriano –mi padre–, vende, por precio módico [2.200 pessetes, més

Sobre l'urna de la Underwood, tres fetitxes: la boina, el canotier i el copalta.

250 en concepte de danys per collita i una indemnització de 250 a l'arrendador, Cándido Pina], el terreny on ha de construirse el edifici i formarse el jardí: «el bancale de Pellicer». Otro de los fundadores, don Gregorio de Codecido, comandante de Ingenieros, traza los planos.»

A pesar de ser un monument al consens, l'ambient polític a Monòver és molt dividit aquests dies, i el Casino és escenari de moltes controvèrsies. «En Monóvar existían conservadores de Cánovas; conservadores de Romero Robledo, o reformistas; liberales de Sagasta, o fusionistas; republicanos federales de Pi y Maragall; castelranos o posibilistas; salmeronianos o centralistas; carlistas; integristas de Nocedal. ¿Y nada más? Quedaba don Manuel Ruiz Zorrilla, emigrado en París. Y don Jacinto Caja le representaba en Monóvar; era zorrillista. Creo que se llamaban también republicanos progresistas.» Més d'un segle després, els socis continuen igual de dividits políticament. Les essències que defineixen el Casino de Monòver no s'han evaporat, encara que sí la seua funció distintiva. Avui en les seues sales s'efectuen apassionants partides de *sarangollo* a camisa oberta, presidides per una botija molt suada, perfecta-

Sobre l'urna de la Underwood, tres fetitxes: la boina, el canotier i el copalta.

LA GEOGRAFIA DELS ESCRITORS

La controvertida esposa d'Azorín, Julia Guinda.

ment interclassista. Els jardins del Casino van ser l'escenari de la presentació en societat de la dona de Josep Martínez, Julia Guinda, amb qui va contraure matrimoni el 30 d'abril del 1908 a Madrid. El fet va causar una fonda polèmica en la localitat. Julia Guinda no sols es va presentar a la revetlla de Sant Jaume amb una indumentària insòlita a l'ull indígena, sinó que va entrar dues passes davant del seu marit. Ni se sap què va indignar més. Fins i tot "Cañís" va glossar l'episodi en el setmanari local *El Pueblo*, en un peculiar *parlé munovero*: «lo que més va quidrà l'atensió de tota la chent va sé l'asistencia de una señoreta forastera, qu'es la dona de uno qu'es deputad d'es corts y que, pa acabá pronte, tots li diuen Asorín. ¡Ché, la tal señoreta mos vá dexá a tots en la boca uberta d'admirasió! (...) Es lo que yo li día a Pascuala, la meua novia: Si tu te posares un sombrero com eixe, que pareixia de gran com una colmena, en mes ramells qu'un cosiolet, es sagalets acomensarien a tirate fangaes; pero a la tal forastera li sentaba tot a la perfecció y no había ningú que diguera cuan pasava: ¡Vaya per es madrileñes boniques y elegans de Madrid!»

Azorín va arribar a Madrid el 25 de novembre del 1896.

«El tren mixto de Madrid salía de Valencia a las dos de la tarde. (...) Hice el viaje en tercera. No sé nada más». Valencia era una plaça morta als seus interessos. No va aconseguir de sentir-se còmode en cap dels dos fronts en què es debatia la ciutat. Blasco era «conservador, mujeriego, burgués». I els mèrits de Llorente no es corresponien amb «su proverbial engreimiento. Llorente se cree un Júpiter capitolino, y es un Ganímedes... de Silvela.» A Madrid busca col·laboracions en el diari *El País* amb la credencial del cartell que té a València, pero la relació amb el diari és interrompuda pel seu radicalisme. Azorín viu els seus dies de màxima agitació anarquista, impetu que el porta a les pàgines del setmanari *El Motín*, que, com la seua capçalera deixa entreveure, no posa-

Un toc de cocqueteria ortopédica azoriniana.

es va estar quiet ni un moment.

José Payá, el representant d'Azorín en la terra i ànima de la seua Casa Museu, l'ha cenyit en cinc etapes. Cinc Azorins. La primera va del 1892 al 1897. És la de València, la del rebel sense causa. I arriba fins a l'expulsió de la redacció d'*El País*. La segona es produeix entre 1897 i 1901. Trenca amb el seu pare, president del Partit Liberal Reformista de Monòver, i es fa adoptar per Nietzsche, Schopenhauer i Kropotkin.

Per aquests dies Clarín diu d'ell: "Martínez Ruiz és un anarquista literari; sus doctrinas son terribles; pero él es un mozo listo, listo de veras". A través de José Pérez Bernabeu, el metge de l'aigua, milita en el Partit Federalista de Monòver i intima amb Francesc Pi i Maragall. La irritació ideològica que viu li dicta asseveracions com aquesta: «Mi programa es éste: ni moral, ni propiedad, ni ley.» Azorín deixa de ser federalista el dia que mor Pi i Maragall. La tercera etapa comprèn els anys 1902-1913. Amb Ramiro de Maeztu i Pío Baroja funda el col·lectiu "Los Tres", que enceten una campanya en favor d'un periodista, Ignacio Fernán-

Collado de Salines, ara anomenat Collado de Azorín. Un enclavament estival molt referit en l'obra de Josep Martínez Ruiz.

dez de la Somera, empresonat per haver denunciat la protecció dispensada al joc. En aquest període Azorín és detingut per sospitats de voler atemptar contra la vida d'Antoni Maura, i quan Maura coneix la identitat del fals terrorista el crida i li presenta disculpes. I d'aquest moment neix una sòlida amistat entre el de Valldemossa i el de Monòver, amb un efecte polític immediat. Azorín és elegit diputat maurista en 1907 per Purchena (Almería). Arribat a aquest punt ja ha escrit *La Voluntad, Las confesiones de un pequeño filósofo* y *El Político*, llibre considerat com un manual de consulta per Benito Mussolini.

La quarta etapa va del 1914 al 1930, i Azorín, a pesar de no ser ja maurista, és un conservador a tot ser-ho, i encaçat per la resplendor de La Cierva acaba de sots-secretari del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. La dictadura de Primo li ofereix de dirigir *La Nación*, deferència que declina, i a final de la dècada crítica obertament el règim. Abandona el diari conservador *ABC* pel liberal *El Sol*. I no para ací: canvia encara a *Crisol*, com a ferm defensor de la República. L'última etapa ideològicament activa d'Azorín s'inscriu en el període 1931-1936. És a punt de ser diputat per la Coalició de Izquierda Republicana y Socialista, però Rodolfo Llopis l'hi substitueix a última hora. Elogia el partit socialista i, en produir-se l'alçament militar, abandona Espanya en direcció a París, on viu fins a l'agost del 1938, quan retorna amb el salcondit número 5.172. El nou règim li proporciona nous contractes: Rafael Arias Salgado, vice-secretari de Escalante, dóna ordres taxatives perquè no li siga permès d'escrivar en cap diari. En aquest enfrontament, hi intervé el ministre de la Governació, Serrano Suñer, el qual intercedeix pel de Monòver. I un combat entre la tensió política i la salut fa desembocar Azorín en una inestabilitat psicològica, una desorientació i un pessimisme que el deixen civilment catatònic.

Els objectes de tota aquesta agitació intel·lectual es conserven a la Casa Museu Azorín, al carrer de Salamanca. Aquest va ser el domicili de la família des del 1876, i conserva l'antic menjador, la saleta i la interessant biblioteca. Va ser assaltada durant la guerra. Se'n van endur llibres, fotos, qua-

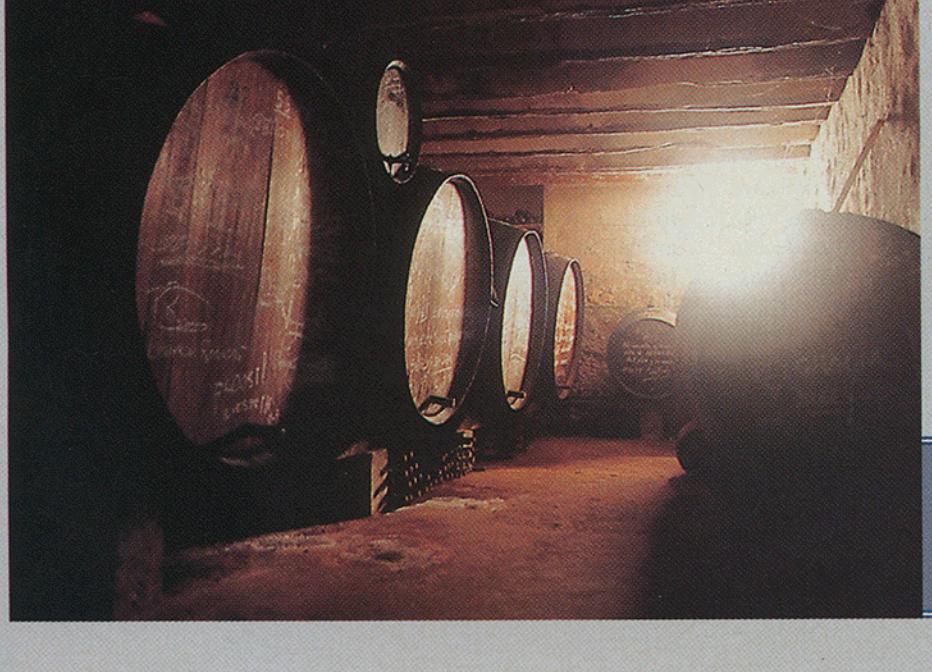
Azorín, pansificat pels anys, es va trobar en el paisatge zen.

dres. I el singular paraigua roig que va brandar Azorín. La Casa Museu va ser adquirida per la Caja de Ahorros del Sureste, avui CAM, i aquesta entitat la va restaurar per a inaugurar-la la uns anys després. Sense voler menystenir la resta de dependències, totes d'un interès colossal, la saleta presenta un atractiu especial. Conté els mobles del pis del carrer de Zorrilla de Madrid, on Valle Inclán va enviar una carta posant-hi Calle del Viejo Idiota –i hi va arribar per a sorpresa de destinataris i remetent. Sobre la taula, dins d'una urna, la Underwood Standard Portable, les ulleres. Instrumental bàsic de la seua indústria. La paret va plena de condecoracions, i en un racó, un feix de cocqueteria ortopédica. Més enllà, una altra urna amb tres tòtems: una boina barojana, un canotier i el copalta del qual Azorín es va espolsar l'invent de Castella, el paisatge de la qual no era sinó la idealització del paisatge de Monòver des de la distància. El seu enyor. «Los escritores del 98 traíamos sombrero de copa. Lo he usado yo durante años. El sombrero de copa se llevaba a diario, en el día y por la noche. Hasta se iba a los toros en sombrero de copa.» Al fons de la saleta hi ha el llit on va sucumbir el mestre, i a un costat, contra la paret, el *chertlon*, on la lectura i l'escriptura es converteixen en pecat. Sobre aquest divan, el finestró per on la mare li passava menjar i llibres en l'època en què entre el pare i el fill s'havia obert un abisme. *Don Isidro* no li permetia de menjar a la saleta perquè un anarquista era un descreditat en una família d'ordre. En realitat, sembla que Azorín es va abraçar a l'anarquisme en descobrir que el seu pare, símbol de l'ordre i la moralitat, tenia una *querida*. El cisma era més profund que un posicionament polític, estètic o generacional.

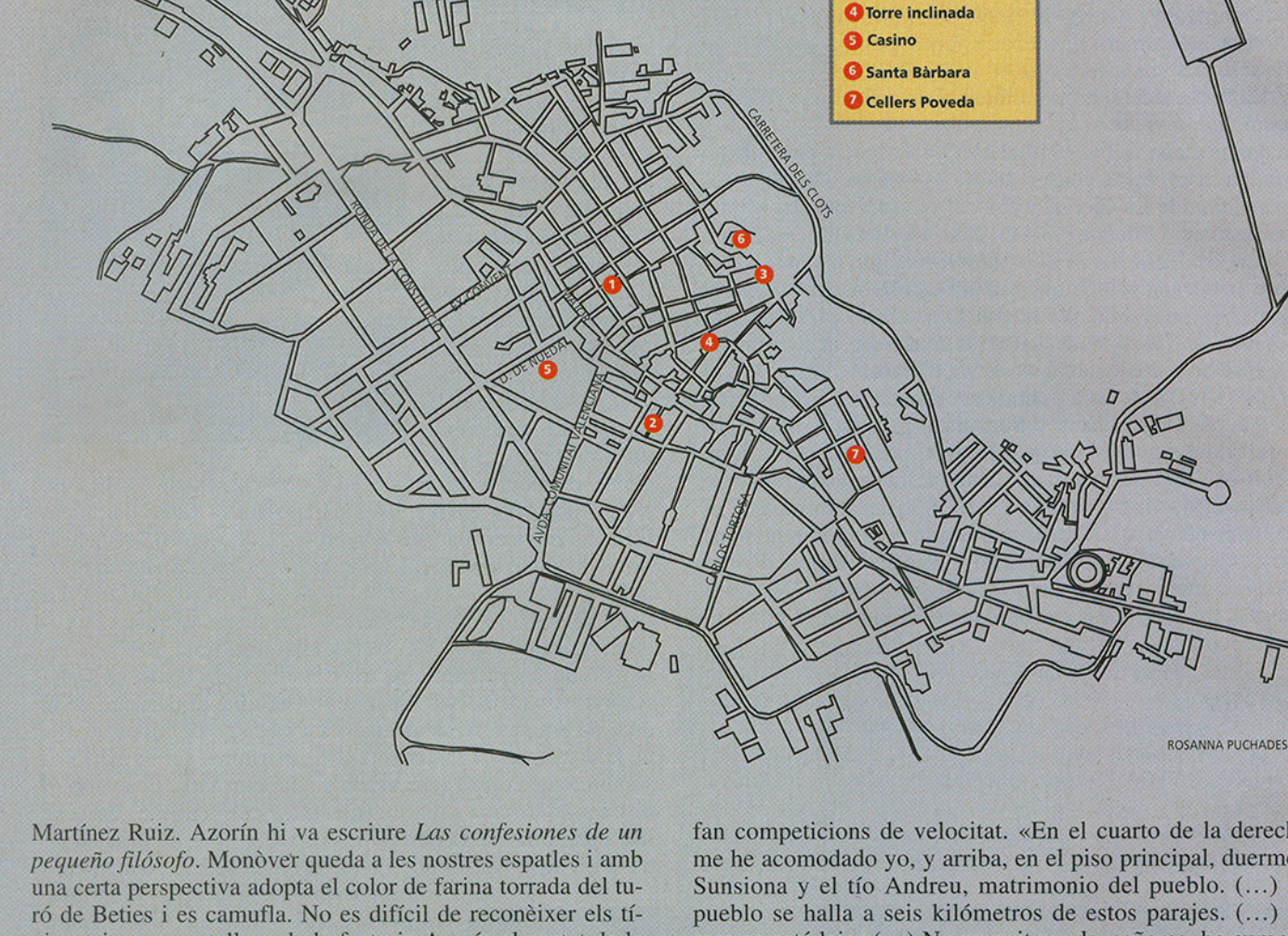
A uns quilòmetres de la població, en direcció a Xinorlet, es troba el Collado de Salines, reclusió estival de la família

La sagristia dels cellers Poveda, amb fondellols i la serreria de la prosa d'Azorín.

LA GEOGRAFIA DELS ESCRITORS

Monòver

Martínez Ruiz. Azorín hi va escriure *Las confesiones de un pequeño filósofo*. Monòver queda a les nostres espatles i amb una certa tendència camufla el color de farina torrada de turó de Beties i especia adufla. No és difícil de reconèixer els típics paisatges castellans de la factoria Azorín al costat de la carretera. «Prosistas o poetas que hayan descrito paisajes han existido siempre. (...) Lo que sí es una innovación es el paisaje por el paisaje, el paisaje en sí como único protagonista de la novela, el cuento o el poema.» Després d'uns minuts de viatge, apareix una aglomeració urbana enmig de les vinyes de Monòver. El cenobio forma un taules de la guerra. No va ser l'única acció contra els Martínez Ruiz. El bust de l'escriptor, realitzat en 1930 en coure i conservat a la Casa Museu, va ser violentament colpejat i encara té el front asonat.

Sobre la façana de la casa veïna hi ha el sonet arbitrari engrajolat, i sobre les seues estrofes les aranyes i les formigues

fan competicions de velocitat. «En el cuarto de la derecha me he acomodado yo, y arriba, en el piso principal, duermen Sunsió y el tío Andreu, matrimonio del pueblo. (...) El pueblo se halla a seis kilómetros de estos parajes. (...) El mar no está lejos. (...) No necesito nada, señores, he cumplido mi labor. He escrito mucho, y yo no escribo nada. No sé lo que voy a hacer aquí, ni cuánto tiempo estaré en la casa. Ahora me siento bien. En los contornos hay almendros, olivos, higueros. En estos días del otoño, ante la calma, durante el día, se muestra un ancho cañizo en que están secando los higos de estas higueras. Los alimentos aquí son parcos y elementales, cuando yo escribía procuraba también que mi estilo fuese parco y elemental. Pero ser elemental es cosa muy ardua. No quiero pensar en tales cosas –los problemas literarios– y pienso. No he podido zafarme de los libros tampoco. Escribir y leer son cosas terribles. Y mucho más pensar. En esta visita, sin cartas al Mediterráneo, sin tráfagos, sin afanes, sin visitas, sin cenas, no quisiera pensar. Envíalo a Sunsió y al tío Andreu.» La filla de Sunsió i Andreu ha obert l'ermita amb la mateixa humilitat que si mostrara la part més íntima del seu cos. En l'interior, als peus de l'altar, hi ha els reclinatoris de *don Isidro* i *doña Lluïda*. I un silenci massís. En l'estant d'una breu sagristia queda una ampolla de Casera amb aigua beneïda, a la temperatura de l'eternitat. «El tiempo ha pasado. Los hombres y las cosas se han sucedido».

Miquel Alberola